

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру

ЖАРИЯЛАНДЫ
12.02.2026СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/187164/>**Санва Разия Исхаровна**

Жамбыл облысы, Қордай ауданы, Сортөбе ауылы
«Бүлдіршін» бөбекжай бақшасы

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінде ерекше білім беру қажеттіліктері (ЕББҚ) бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Мектепке дейінгі кезеңде баланың әлеуметтік бейімделуінің, тұлғалық дамуының және психологиялық саулығының негізгі көрсеткіштерінің бірі – қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасу деңгейі.

ЕББҚ бар балаларда сөйлеу тілінің бұзылыстары, танымдық процестердің жеткіліксіз дамуы немесе эмоциялық-ерік саласының ерекшеліктері жиі кездеседі. Бұл жағдайлар баланың қоршаған ортамен тиімді өзара әрекет жасауына кедергі келтіреді. Сондықтан қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру логопедиялық-педагогикалық жұмыстың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Қарым-қатынас мәдениеті ұғымының мәні

Қарым-қатынас мәдениеті – баланың әлеуметтік ортада тілдік және тілдік емес құралдарды орынды қолдану, өз ойын түсінікті жеткізу, серіктесінің пікірін қабылдау және өзара әрекет нормаларын сақтау қабілеті.

Бұл ұғым келесі компоненттерді қамтиды:

- коммуникативтік дағдылар (диалог жүргізу, сұрақ қою, жауап беру);
- тілдік мәдениет (сөйлеу әдебі, дыбыстау анықтығы);
- әлеуметтік мінез-құлық нормалары (кезек сақтау, сыпайылық);

– эмоциялық реттеу (сезімді адекватты білдіру).

Мектепке дейінгі жаста қарым-қатынас мәдениеті ойын әрекеті, ересектермен және құрдастармен өзара әрекет барысында қалыптасады.

ЕББҚ балалардың қарым-қатынасындағы қиындықтар

Ерекше балалардың коммуникативтік дамуында бірқатар ерекшеліктер байқалады:

1. Сөйлеу тілінің жеткіліксіз дамуы

Дыбыс айту бұзылыстары, сөздік қордың шектеулілігі, грамматикалық құрылымдардың қалыптаспауы өз ойын толық жеткізуге кедергі келтіреді.

2. Коммуникативтік белсенділіктің төмендігі

Кейбір балалар қарым-қатынас бастауға қиналады, диалогқа сирек түседі.

3. Әлеуметтік өзара әрекет қиындықтары

Құрдастармен байланыс орнату, ережелерді сақтау, эмоциялық реакцияларды реттеу мәселелері кездеседі.

4. Эмоциялық тосқауылдар

Сенімсіздік, қорқыныш, тұйықтық немесе керісінше импульсивтілік байқалуы мүмкін.

Бұл қиындықтар баланың әлеуметтену процесін тежейді және тұлғалық дамуында елеулі әсер қалдырады.

Балабақша логопедінің рөлі

Логопед маманның қызметі тек сөйлеу кемшіліктерін түзетумен шектелмейді. Ол баланың толыққанды коммуникативтік дамуын қамтамасыз ететін түзете-дамыту жұмыстарын ұйымдастырады.

Логопедтің негізгі міндеттері:

- сөйлеу тіліндегі бұзылыстарды түзету;
- коммуникативтік дағдыларды дамыту;
- сөйлеу белсенділігін арттыру;
- әлеуметтік қарым-қатынас нормаларын қалыптастыру.

Қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру бағыттары.

Мектепке дейінгі жаста қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру – баланың әлеуметтік бейімделуінің, тұлғалық жетілуінің және сөйлеу әрекетінің дамуының маңызды шарты. Бұл процесс кешенді сипатқа ие және тілдік, мінез-құлықтық,

эмоциялық компоненттердің өзара байланысында жүзеге асады.

1. Сөйлеу тілін түзету және дамыту.

Қарым-қатынас мәдениетінің негізін сөйлеу тілі құрайды. Баланың өз ойын түсінікті жеткізуі, серіктесінің сөзін дұрыс қабылдауы және әлеуметтік өзара әрекетке белсенді қатысуы сөйлеу дағдыларының даму деңгейіне тәуелді.

Сөйлеу тілін түзету және дамыту келесі бағыттарды қамтиды:

– дұрыс дыбыстауды қалыптастыру – артикуляциялық аппараттың қызметін жетілдіру, дыбыстарды анық айту;

– сөздік қорды байыту – заттық, іс-әрекеттік, сапалық ұғымдарды меңгерту;

– грамматикалық құрылымды дамыту – сөздерді байланыстыру, сөйлем құрау;

– байланыстырып сөйлеуді қалыптастыру – ойды жүйелі жеткізу.

Дұрыс қалыптасқан сөйлеу тілі баланың қарым-қатынас сапасын арттырып, коммуникативтік сенімділігін нығайтады. Сөйлеу кемшіліктері көбінесе тұйықтыққа, сенімсіздікке немесе әлеуметтік оқшаулануға әкелуі мүмкін.

2. Диалогтік сөйлеуді дамыту.

Диалогтік сөйлеу – қарым-қатынастың негізгі формасы. Ол өзара әрекетке түсу, пікір алмасу, сұрақ қою және жауап беру қабілеттерін қамтиды.

Бұл бағытта келесі дағдылар қалыптастырылады:

– әңгімелесуді бастау;

– сұрақ қою және жауап беру;

– серіктесінің сөзін тыңдау;

– диалогты жалғастыру;

– сөйлеу кезегін сақтау.

Диалогтік сөйлеуді дамыту баланың әлеуметтік белсенділігін арттырады. Бала қарым-қатынаста өз ойын білдіруге, өзгенің пікірін қабылдауға және тілдік өзара әрекет мәдениетін сақтауға үйренеді.

3. Коммуникативтік мінез-құлықты қалыптастыру.

Қарым-қатынас мәдениеті тек тілдік қабілеттермен шектелмейді. Ол әлеуметтік мінез-құлық нормаларын сақтаумен тығыз байланысты.

Коммуникативтік мінез-құлық келесі компоненттерді қамтиды:

- сөйлеу әдебі (амандасу, алғыс айту, кешірім сұрау);
- тыңдай білу мәдениеті;
- кезек сақтау;
- әдептілік және сыпайылық;
- қақтығысты жағдайларда өзін ұстай білу.

Бұл дағдылар баланың әлеуметтік бейімделуін жеңілдетеді. Баланың қарым-қатынастағы мәдениетті мінез-құлқы құрдастарымен жағымды байланыс орнатуға ықпал етеді.

4. Эмоциялық-коммуникативтік даму.

Коммуникацияның маңызды аспектілерінің бірі – эмоциялық компонент. Баланың өз сезімін тануы, оны адекватты білдіруі және серіктесінің эмоциялық күйін түсінуі қарым-қатынас тиімділігін анықтайды.

Бұл бағытта:

- эмоцияларды ажырату және атау;
- сезімді әлеуметтік қолайлы формада білдіру;
- эмпатия қалыптастыру;
- эмоциялық өзін-өзі реттеу дағдылары дамытылады.

Эмоциялық-коммуникативтік даму баланың агрессиясын төмендетуге, мазасыздықты азайтуға және әлеуметтік өзара әрекетті тұрақтандыруға мүмкіндік береді.

5. Бірлескен әрекетке тарту

Бірлескен әрекет – қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың табиғи әлеуметтік ортасы. Ұжымдық ойын, ортақ тапсырма, топтық әрекет барысында бала:

- өзгенің пікірін ескеруге;
- келісімге келуге;
- өз рөлін орындауға;
- ортақ нәтижеге жауапты болуға үйренеді.

Бірлескен әрекет әлеуметтік дағдыларды бекітеді, коммуникативтік тәжірибені кеңейтеді және ұжымдық жауапкершілік сезімін қалыптастырады.

Педагогикалық шарттар

Қарым-қатынас мәдениетін тиімді қалыптастыру үшін:

- психологиялық жайлы орта құру;
- логопед, тәрбиеші және ата-ана ынтымақтастығын қамтамасыз ету;
- түзете-дамыту жұмысының жүйелілігі;
- баланың жеке ерекшеліктерін ескеру қажет.

Қорытынды

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру – мектепке дейінгі ұйымдағы түзете-дамыту жұмысының стратегиялық бағыттарының бірі. Бұл процесс сөйлеу тілін түзету, коммуникативтік дағдыларды дамыту және әлеуметтік мінез-құлықты қалыптастыру арқылы жүзеге асады.

Балабақша логопедінің кәсіби қызметі баланың әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. – Москва : Педагогика.
2. Эльконин Д.Б. Психология игры. – Москва : Владос.
3. Левина Р.Е. Нарушения речи у детей дошкольного возраста. – Москва.
4. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика. – Москва : Академия.
5. Аралбаева Р.К. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы.
6. Қазақстан Республикасы БҒМ. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы.